

ACTIVITATEA ISTORIOGRAFICĂ A ETNOGRAFULUI TEODOR T. BURADA

Gheorghe IUTIȘ*

Abstract

The author presents the activity in the field of historiography of Teodor T. Burada, who is best known for his works of ethnography, folklore and, mainly, musicology. Burada's contributions in the field of history consisted in the publishing of unedited documents and inscriptions, in the presentations of historical events or personalities to the general public. Specialized reviews, such as “Revista de Istorie, Arheologie și Filologie”, partially “Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași”, and the local daily newspaper “Evenimentul”, were the publications that included Burada's contributions to the field of historiography.

Keywords: Teodor T. Burada, churches, inscriptions, publishing, documents, Iași, Ștefan cel Mare.

Cuvinte-cheie: Teodor T. Burada, biserici, inscripții, editare, documente, Iași, Ștefan cel Mare.

A devenit un lucru comun ca personalitatea și opera științifică ale lui Teodor T. Burada să fie investigate sub raportul contribuțiilor acestuia în domeniile muzicologic, etnografic, folcloric, al istoriei teatrului. Cei care s-au aplecat îndeaproape asupra vieții și operei ilustrului cărturar, născut în 1839 și mort la 1923, au analizat și, eventual, au republicat opera muzicală, pe cea de factură folclorică și etnografică¹ ori interesantele mărturii despre viața, obiceiurile și tradițiile românilor risipiți pe un vast areal la sud de Dunăre sau departe, în Orient².

Interesul lui Burada pentru cercetările arheologice ori cele legate de inscripții și documente medievale a fost doar în trecut

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași – România.

¹ Teodor T. Burada, *Opere*. Ediție îngrijită de Viorel Cosma, vol. I-IV, București, Editura Muzicală, 1974-1980.

² *Ibidem*, vol. V. *Biserică. Călătorii în Orient. Palestina*, 2014; Idem, *Puncte extreme ale spațiului etnic românesc*. Ediție critică și prefață de I. Opreșan, București, Editura Saeculum I.O., 2019.

semnalat³. S-a consemnat faptul, care merită subliniat, că Teodor T. Burada a fost primul cărturar care a semnalat și a scris despre descoperirile din zona Cucuteni, ulterior Nicolae Beldiceanu și Grigore C. Buțureanu disputându-și întâietatea asupra acestei chestiuni, fără sorți de izbândă, întrucât Burada a intervenit și și-a revendicat paternitatea asupra cercetărilor arheologice respective⁴.

Plecând de la această constatare, anume că opera etnografică, folclorică, muzicologică a lui Teodor T. Burada a fost bine pusă în valoare prin republicări, precum și prin minuțioase și competente comentarii de specialitate, am încercat să aruncăm o privire mai amănunțită asupra operei istoriografice a reputatului etnograf.

Contribuțiile istoriografice ale lui Teodor T. Burada sunt reprezentate de articole, de obicei de câteva pagini, tipărite în publicații din Iași sau București la care acesta a colaborat: „Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași”, „Revista de Istorie, Arheologie și Filologie” și cotidianul „Evenimentul”.

I. C. Chițimia a identificat în analiza dedicată operei lui Burada 27 de contribuții cu caracter istoric, cultural și juridic⁵. Reputatul cărturar s-a apropiat de cercul lui Grigore Tocilescu și de publicația acestuia, „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, în care a inserat mai multe articole pe teme istorice. Subliniind faptul că Burada a editat și a analizat cu spirit critic inscripții și documente, Chițimia conchide că „ar fi devenit un excelent editor de colecții de documente, dacă nu ar fi fost un hoinar în știință, plăcându-i să treacă, frecvent, dintr-un câmp de cercetare în altul”⁶.

³ I. C. Chițimia, *Teodor Burada, etnograf și folclorist*, în „Studii și Cercetări de Istorie Literară și Folclor”, tom IV, nr. 1-4, 1955, p. 95-171, unde se afirmă că Burada considera „datele folclorice drept rămășițe antice din cultura greco-latină” (p. 105), că acesta s-a preocupat îndeosebi de lăcașurile rămase de la Ștefan cel Mare (p. 106) și că, fiind pasionat de inscripții, a folosit metode riguroase pentru publicarea acestora, pregătindu-se să încadreze concluziile extrase în judicioase comentarii istorice (p. 107); Viorel Cosma, *Teodor Burada. Viața în imagini*, București, Editura Muzicală, 1966, p. 52-53; Lucia Berdan, „Teodor T. Burada”, în *Dicționarul literaturii române. De la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979, p. 135-136; Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. Dicționar 1866-2003*, ediția a III-a, București, Editura Enciclopedică/Editura Academiei, 2003, p. 149.

⁴ Teodor T. Burada, *Antichitățile de la Cucuteni*, în „Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași” („Arhiva”), nr. 5-6, mai-iunie 1901, p. 270-277.

⁵ I. C. Chițimia, *op. cit.*, p. 105.

⁶ *Ibidem*, p. 107.

Singura analiză asupra operei istoriografice a lui Burada o regăsim în doar trei pagini din opera mai recentă a lui Mihail Cozmei⁷, unde autorul afirmă că „istoria nu a fost pentru Burada doar un domeniu de cercetare, ci o condiție fundamentală a gândirii și activității sale, perspectiva istorică punându-și pecetea asupra tuturor domeniilor abordate”⁸. Mihail Cozmei subliniază că Teodor T. Burada a avut o metodă de cercetare cu caracter practic a trecutului istoric, întreprinzând în mod frecvent și constant o amplă acțiune de documentare, comunicând „cât mai obiectiv tot ceea ce a reușit să descopere”; însă, în același timp, crede că Burada „nu a selectat și nu a apreciat critic decât întâmplător noianul de documente privitoare la un anumit domeniu”, studiile sale fiind „enuțiative”, tentativele de generalizare, de sintetizare, având „un caracter difuz și inconsecvent”⁹.

Deși mai greu accesibile, nefiind reunite într-un singur volum, scrierile istoriografice ale lui Teodor T. Burada, nu pot fi trecute cu vederea, în istoriografia vremii respective reprezentând noutăți de editare sau interpretare. Chiar dacă Burada nu a fost canalizat pe una-două direcții de cercetare, încercând să acopere mai multe discipline științifice – etnografie, muzicologie, folcloristică, epigrafie, arheologie, istorie etc., formația lui intelectuală, precum și spiritul lui critic și permanent iscoditor l-au ajutat să devină un cărturar de prestigiu, el dispunând de cunoștințe enciclopedice și fiind recunoscut pentru probitatea sa științifică¹⁰.

⁷ Mihail Cozmei, *Teodor T. Burada. Un întemeietor*, Iași, Editura Artes, 2012, p. 185-188.

⁸ *Ibidem*, p. 186.

⁹ *Ibidem*, p. 187. În Introducere la primul volum al *Operele* lui Teodor T. Burada, exegetul Viorel Cosma subliniază că „nu se poate tăgădui formația sa profesională de istoriograf înăscut. Iubea documentul, avea deci simțul descoperirii, dispunea de răbdarea, tenacitatea și pasiunea cercetării – deci întrunea virtuțile adevăratului istoric. În timpul vieții s-a apropiat în primul rând de acești cercetători, legăturile sale cu Tocilescu, Xenopol și Iorga fiind notorii” (Teodor T. Burada, *Opere*, vol. I, 1974, p. 6).

¹⁰ Lucia Berdan, *op. cit.*, p. 136; I. C. Chițimia, *op. cit.*, p. 95-100; I. Oprișan, în Prefață la Teodor T. Burada, *Puncte extreme...*, p. 5-12; Dorina N. Rusu, *op. cit.*, p. 149; D. V. Păun, *Teodor T. Burada*, în „Neamul Românesc” din 6 septembrie 1920, p. 2, unde îl numește pe cărturar „marele Burada”; A. D. Atanasiu, *Serbarea Jubileului Artistic de 50 de ani a d-lui Teodor T. Burada*, Iași, 1904, p. 3-18; Viorel Cosma, *op. cit.*, p. 33-53; I. D. Lăudat, *Teodor Burada – etnograf și folclorist*, în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, secțiunea III (Științe Sociale), tom. II, fasc. 1-2, 1956, p. 407-413; Mihail Cozmei, *op. cit.*, *passim*.

În anul 1884, Teodor T. Burada a avut ocazia să vadă cu ochii proprii obiecte descoperite pe moșia Cucuteni, la locul numit Cetățuia – „O mulțime de hârburi de oale, ulcele, ciolane, chipuri mici de oameni și de animale, de lut și de piatră, arsură de pământ roșietică, bucăți de lut ars cu urme de îngrăditură de nuiele”¹¹. Burada a fost, așadar, primul cărturar care a semnalat existența unor vestigii deosebit de importante pentru istoria noastră veche, iar la 1898 a prezentat, în ziarul local din Iași, „Evenimentul”, amănunte despre „antichitățile” din zonă¹².

Cărturarul ieșean a făcut demersuri pe lângă autoritățile statului în vederea protejării și salvării acestui patrimoniu, demersuri consemnate pe larg în articolul din „Arhiva” (p. 271-275), iar meritul priorității sale în direcția semnalării acestor artefacte din perioada neolitică rămâne indubitabil, în ciuda altor opinii din presa vremii prin care erau creditați cu întâietatea acestor descoperiri arheologul Nicolae Beldiceanu, alături de omul de cultură și filantropul Dimitrie Butculescu¹³.

*

Un segment semnificativ al activității istoriografice subsumate de Teodor T. Burada a fost cel dedicat lăcașurilor de cult din Moldova medievală, îndeosebi celor din vremea lui Ștefan cel Mare. Burada a publicat în periodicele ieșene inscripții găsite la mai multe monumente, precum și documente legate de perioada medievală a istoriei Moldovei, utilizând – spre meritul lui – metode riguroase de editare, fiind pregătit să le integreze în judicioase comentarii istorice¹⁴, însă nu a mai avut răgaz de reflecție.

¹¹ Teodor T. Burada, *Antichitățile...*, p. 271.

¹² Idem, *Satul Cotnari*, în „Evenimentul”, nr. 1502, 11 aprilie 1898, p. 1.

¹³ Teodor T. Burada, *Antichitățile...*, p. 275-277, autorul subliniind însă că „studiul lor (al antichităților de la Cucuteni – n.n.) și utilizarea pentru luminarea trecutului celui mai îndepărtat al țării noastre a fost început de Neculai Beldiceanu, care cu o perseverență nemaipomenită, fără mijloace bănești, a dus lucrul în stațiunea Cucuteni, dar și în altele, aducând însemnate servicii științei preistorice”; astăzi (1901 – n.n.) „acest studiu este dus mai departe de eminentul nostru arheolog Grigore Buțureanu” (p. 276); v. și Nicolae Ursulescu, *Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpătice ale României*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2000, *passim*.

¹⁴ I. C. Chițimia, *op. cit.*, p. 107. Teodor T. Burada atrăgea atenția într-un articol că „dintre toate monumentele pe care se razămă expunerea istoriei, inscripțiunile pot fi privite ca cele mai autentice. Amintesc puține fapte și într-un mod concis, iar sărăcia lor este răscumpărată prin siguranța evenimentului respectiv” (Teodor T. Burada, *Peatra cu inscripțiunea lui Ștefan cel Mare de la biserica Sf. Neculai din Iași*, în „Evenimentul”, nr. 71, 18 mai 1919, p. 1).

Astfel, în anul 1883, Burada a publicat date relative la evoluția bisericilor din Vaslui (Sfântul Ioan) și Huși (Sfinții Apostoli Petru și Pavel)¹⁵. Referitor la biserica din Vaslui, autorul menționează că el însuși a identificat pisania bisericii în ziua de 6 decembrie 1882, prin îndepărtarea tencuielii care o acoperea¹⁶. Inscripția, pe care o publică în acest scurt articol, menționa faptul că „Ștefan voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn țerei Moldovei, fiul lui Bogdan voevod, a zidit această biserică în numele cinstitului cap al sfântului slăvitului proroc înainte mergător și botezător Ion, a început-o în anul 6998 (1490) luna aprilie 27, și a săvârșit-o în același an septembrie 20”¹⁷, fiind ridicată în semn de evlavie și ca amintire a victoriilor obținute de marele domn moldovean cu turcii (Podul Înalt, 1475) și cu muntenii.

Burada atrăgea atenția asupra unei inexactități, anume aceea legată de faptul că anul calendaristic începea în Moldova lui Ștefan cel Mare la 1 septembrie, așadar terminarea acestei biserici s-a realizat la circa trei săptămâni după începutul anului 6999 (1491)¹⁸. Interesant este și faptul că în *Letopisețul* lui Grigore Ureche este consemnat acest eveniment: „Mărgându Ștefan vodă cu oștile pre apa Bârladului în sus, atuncea plăcându-i locul între Bârlad și între apa Vasluiului și într-aceia laudă și bucurie de izbândă cu năroc ce au biruit pre turci și pre munteni, au început a zidi bisereca sveti Ion Preditice, în târgu în Vaslui, dând laudă lui Dumnedzău de biruință ce au făcut, și pre urmă case domnești”¹⁹.

Menționăm că cercetări ulterioare au nuanțat unele aspecte ce privesc ctitorirea acestei biserici, cel mai important fiind acela legat de faptul că, în pofida celor afirmate în cronica țării și citate mai sus,

¹⁵ Teodor T. Burada, *Biserica Sf. Ioan din Vaslui*, în „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie” (RIAF), tom I, fasc. 2, 1883, p. 418-420; Idem, *Biserica Sf. Apostoli Petre și Pavel din Huși, a lui Ștefan cel Mare*, în RIAF, tom II, fasc. 1, 1883, p. 191-192.

¹⁶ Idem, *Amintiri. Cum am descoperit inscripția lui Ștefan cel Mare de la Biserica Sf. Ioan din Vaslui*, în „Arhiva”, tom XIV, nr. 1 și 2, ian.-febr. 1903, p. 34-38, unde autorul relatează, cu umor-i caracteristic, întâmplările care au condus la descoperirea inscripției din biserica Sfântul Ioan din Vaslui, în pofida reticențelor pe care le manifesta preotul lăcașului de cult respectiv.

¹⁷ Idem, *Biserica Sf. Ioan...*, p. 419.

¹⁸ *Ibidem*; v. și Voica Maria Pușcașu, *Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Țara Românească și Moldova până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, Editura Vremea, 2001, p. 469.

¹⁹ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ediție îngrijită de Mircea Scarlat, București, Editura Minerva, 1978, p. 50.

edificarea acestei biserici (similară cu cele din Iași, Bacău, Piatra Neamț, Hârlău, Botoșani) s-a realizat în cadrul Curții domnești din Vaslui, acolo unde era destinată să joace rolul de paraclis al curții²⁰.

În ceea ce privește biserica din Huși, cu hramul Sfinții Apostoli Petru și Pavel²¹, Teodor Burada a publicat pisania, din care rezultă anul edificării acestui lăcaș de cult – 1494 („S-a săvârșit în an. 7003, iar a Domniei lui an. 38 curgător, luna noem. 30”), element cronologic confirmat și în cronică lui Grigore Ureche: „La anul 7003 Ștefan vodă au zidit sfânta episcopie în târgu în Huși, hramul Sfinților Apostoli Petru și Pavel și curți domnești”²². Burada atrage și în acest caz atenția asupra elementelor de cronologie istorică, observând că, deși în pisanie se menționează „iar a Domniei lui an 38 curgător”, totuși edificarea lăcașului de cult s-a încheiat la 30 noiembrie 7003, fapt ce îl determină pe autor să corecteze – precizând că în loc de „an 38 curgător” trebuia consemnat „37 curgător”²³.

Cercetătorii de mai târziu au observat că am putea accepta corectitudinea consemnărilor din inscripție, doar că atunci finalizarea construcției s-ar plasa nu în anul 1494, ci în anul următor, 1495²⁴. Oricum, observăm deja că, încă de la primele lui contribuții de natură istorică, Teodor T. Burada manifesta spirit critic și stăpâna elemente care aparțineau de științele speciale ale istoriei – epigrafie, cronologie etc.

Referitor la biserica din Hârlău, Burada a publicat în prestigioasa revistă coordonată de Grigore C. Tocilescu un articol în care a clarificat elementele de cronologie legate de acest lăcaș de cult²⁵. Cărturarul ieșean a publicat pisania, în care se menționează că „a și început a zidi în an. 7000 (1492) luna mai 1, și l-a săvârșit în

²⁰ Alexandru Andronic, Ana-Maria Zup, Ioan Olaru, *Biserica domnească Sf. Ioan Botezătorul din Vaslui, înălțată de Ștefan cel Mare în anul 1490 – important monument de artă medievală românească*, în „Acta Moldaviae Meridionalis”, tom XII-XIV, 1990-1992, p. 323-338; pentru Vaslui, v. Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țările Române (sfârșitul sec. al XIII – începutul sec. al XVI-lea)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011, p. 590-593.

²¹ Teodor T. Burada, *Biserica Sf. Apostoli...*, p. 192.

²² Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 57.

²³ Teodor T. Burada, *Biserica Sf. Apostoli...*, p. 192.

²⁴ Alexandru Ciurea, „Biserica Sf. Apostoli Petru și Pavel din Huși”, în vol. *Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, 1974, p. 92; Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 343; pentru istoria și evoluția localității Huși, v. Laurențiu Rădvan, *op. cit.*, p. 530-535.

²⁵ Teodor T. Burada, *Biserica Sfântul Gheorghe din orașul Hârlău*, în RIAF, tom VI, 1891, p. 134-143.

acelaș an luna octomvrie 28, iar al domniei sale anul al 36-lea curgător”²⁶. Burada a făcut legătura cu edificiul construit de Ștefan cel Mare cu numai câțiva ani mai devreme, anume curtea domnească, atestată de inscripția în limba slavonă, care preciza perioada în care a fost edificată – între 20 martie și 15 septembrie 1486²⁷. Ca și în cazul celorlalte biserici asupra cărora a făcut referire Teodor T. Burada (de la Vaslui, Cotnari și Huși), și în cazul Hârlăului biserica ridicată de Ștefan cel Mare a jucat rolul de paraclis, fiind o parte a ansamblului curții domnești²⁸.

Un articol de popularizare, referitor la biserica din satul Cotnari, a publicat Burada în ziarul ieșean, de orientare conservatoare, „Evenimentul”²⁹. Biserica ortodoxă din localitate este atribuită, constată Burada, lui Ștefan cel Mare; în apropierea acesteia s-au mai descoperit beciuri, ziduri și șanțuri, însă nu exista nici un temei documentar pentru atribuirea acestor construcții marelui voievod moldovean, în ciuda unei consemnări târzii dintr-o scriere bisericească: „Biserica din satul Cotnari s-a fundat la 1491 de peatră și la 1493 s-a finit când s-a și sfințit de Ștefan cel Mare și s-a reparat în 1869 de poporenii”³⁰.

Concluzia autorului a fost că „poporul era deprins să atribuie în Moldova toate faptele mărețe și neobicinuite aceuia care se înălțase atît de mult peste sfera comună a muritorilor, astfel încât a atribuit și această zidire lui Ștefan cel Mare”³¹; această stare de lucruri a fost însușită, în linii mari, de istoriografia română, deși unii cercetători au avansat ipoteza că biserica din Cotnari a fost un paraclis al curții domnești din această localitate, edificată de către Ștefan cel Mare³².

O altă biserică, de dimensiuni și importanță mai mică, fusese cercetată de Teodor Burada încă de la 1885, când cărturarul ieșean a publicat cele mai însemnate informații referitoare la biserica Buna

²⁶ *Ibidem*, p. 134.

²⁷ *Ibidem*, p. 142.

²⁸ Stela Cheptea, *Biserica „Sfântul Gheorghe” și Curtea Domnească Hârlău*, Iași, Editura Golia, 2004, passim; Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 339; pentru Hârlău, a se vedea lucrarea lui Laurențiu Rădvan, *op. cit.*, p. 524-528.

²⁹ Teodor T. Burada, *Satul Cotnari și biserica de acolo zisă a lui Ștefan cel Mare*, în „Evenimentul”, nr. 1502 din 11 aprilie 1898, p. 1501.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*.

³² Nicolae Stoicescu, *Biserica și curtea domnească din Cotnari*, în „Mitropolia Olteniei”, Craiova, nr. 11-12, 1969, p. 918; Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 292; Laurențiu Rădvan, *op. cit.*, p. 515-519.

Vestire, a lui Răducanu Racoviță, din Târgu Ocna³³. Pisania descoperită este mai deosebită, fiind scrisă în versuri, și probează data construirii lăcașului de cult, precum și numele ctitorilor: „Radul Racoviță vel Logofăt/ Cu a lui soție Maria ctitori sunt/ Cu fiica lor Ilinca/ La această beserecă prea sfântă”³⁴.

S-a dovedit ulterior că edificiul de cult fusese ridicat de marele logofăt Ion Buhuș, bunicul Ilincăi, căruia i s-a adăugat un târgoveț înstărit, Pavăl, la cumpăna secolelor XVII-XVIII. Radu (Răducanu) Racoviță a refăcut biserica la 1762, trecându-se drept ctitor pe el, pe soție și pe fiica lui. De remarcat este și existența, singulară la toate bisericile din spațiul românesc, a unor versuri în limba franceză la finalul pisaniei: „Après avoir réglé les fortunes publiques/ Gès donné des leçons aux plus grands politiques” („După ce am reglat averile publice/ Am dat lecțiuni celor mai mari politici”)³⁵.

Despre edificarea bisericii din satul ieșean Șipote, Teodor T. Burada, pe baza propriei cercetări realizate în luna martie 1886, a publicat pisania existentă la acest lăcaș de cult: „Ruga robului lui Dumnezeu pan Luca Arbure pârcaľab de Suceava, și a zidit această biserică la curțile sale din Șipote, în numele sfințitului și slăvitului marelui mucenic a lui Hristos Ioan cel Nou, în zilele binecinstitorului Domn Ion Bogdan Voevod, și a început a se zidi în anul 7015 (1507) iulie 19, și a săvârșit-o în acelaș an, luna septemvrie în 5”³⁶.

Despre biserica ortodoxă cu hramul Sfântul Gheorghe din Lemberg (Liov) Burada a scris un articol, apărut în mai multe numere ale ziarului „Evenimentul”, în februarie 1902³⁷. Autorul prezintă principalele momente ale construirii și evoluției lăcașului ortodox din Lemberg: formarea unei comunități ortodoxe la Lemberg (1787); plata chiriei

³³ Teodor T. Burada, *Biserica Buna-Vestire din Târgul Ocnei, a lui Răducanu Racoviță*, în RIAF, tom V, 1885, p. 170-173; Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 455.

³⁴ Teodor T. Burada, *Biserica Buna-Vestire...*, p. 171.

³⁵ Corneliu Stoica, *Istoria ilustrată a orașului Tg. Ocna din cele mai vechi timpuri până la 1918*, Onești, Editura Aristarc, 2003, p. 116; Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 455.

³⁶ Teodor T. Burada, *Ce se credea despre zidirea bisericii din satul Șipotele*, în „Arhiva”, tom XIV, nr. 3 și 4, martie-aprilie 1903, p. 152; Voica Maria Pușcașu, *op. cit.*, p. 442; v. și <https://www.crestinortodox.ro/biserici-manastiri/biserica-sipote-135465.html> (accesat la 21 august 2019).

³⁷ Teodor T. Burada, *Biserica ortodoxă română cu hramul „Sf. Gheorghe” din Lemberg*, în „Evenimentul”, nr. 7 din 10 februarie 1902, p. 1-2; nr. 8 din 12 februarie 1902, p. 1-2; nr. 9 din 13 februarie 1902, p. 1; nr. 10 din 14 februarie 1902, p. 1 (republicat în vol. *Puncte extreme...*, p. 293-300).

localului și a salariului preotului din Fondul religios al Bisericii Ortodoxe din Bucovina (1833); implicarea Consistoriului din Cernăuți în susținerea cheltuielilor bisericii și comunității ortodoxe din Lemberg (1848); cumpărarea unui local propriu și sfințirea acestuia (1856), având hramul Sfânta Treime; mutarea bisericii într-o altă clădire, cea din 1856 fiind în stare avansată de degradare (1893); demersurile insistente făcute de preotul Evghenie Vorobchievici, inclusiv pe lângă monarhul Austro-Ungariei, Franz Joseph, pentru edificarea unei noi biserici ortodoxe la Lemberg (1893-1896); subscripțiile și daniile primite de la ortodocșii ruteni, sârbi, ruși, bulgari și români, între care și Teodor T. Burada, acesta din urmă contribuind cu odoare, veșminte și cărți bisericești în valoare de 1000 florini; zidirea bisericii cu hramul Sfântul Gheorghe, între 22 septembrie 1897 și 15 octombrie 1901 (când a fost și sfințită), unde se slujea în limba română³⁸.

În ceea ce privește descoperirea, publicarea și interpretarea inscripțiilor, Burada are câteva contribuții demne de reținut: a editat inscripțiile găsite pe turnurile care înconjoară Mănăstirea Golia³⁹, a dat o interpretare corectă inscripției de la ctitoria ieșeană a lui Ștefan cel Mare, Sfântul Nicolae Domnesc⁴⁰, a descifrat și editat inscripțiile turcești de la cișmelele din poarta bisericii Sfântul Spiridon din Iași⁴¹.

La Mănăstirea Golia, pe cele patru turnuri așezate la colțuri, se află inscripții, toate patru prezentând același text: „Turnul Ioan Duca Voivod, apărarea igumenului Macarie 7176 (1668)”, autorul conchizând că turnurile și zidul înconjurător al Goliei s-au construit în vremea lui Gheorghe Duca, spre a servi ca apărare egumenului mănăstirii, Macarie, acesta contribuind la cheltuiala edificării acestora⁴². În binecunoscuta lor

³⁸ Idem, *Puncte extreme...*, p. 294-300. În Note și comentarii din același volum sunt menționate obiectele donate de Teodor Burada bisericii ortodoxe românești din Lemberg: „Două rânduri de veșminte preoțești: feloane, stihare, epitrahile, încingătoare, rucavițe, cu vasele sfinte: potir, discos, steluță, linguriță, cădelniță, toate poleite cu aur, cărțile necesare pentru slujba bisericească și un număr de peste 150 de volume conținând scrierile celor mai însemnați autori români” (p. 397).

³⁹ Idem, *Inscripțiile de pe turnurile ce înconjoară biserica Golia*, în „Arhiva”, tom XVI, nr. 1, ian. 1905, p. 32-34.

⁴⁰ Idem, *Peatra cu inscripțiunea...*, p. 1-2.

⁴¹ Idem, *Două inscripțiuni turcești de la cișmelele din poarta bisericii Sf. Spiridon din Iași*, în „Arhiva”, tom XV, nr. 8, 1904, p. 35-39 (reluat, câțiva ani mai târziu, sub titlul *Deux inscriptions turques à l'église Sf. Spiridon de Iassy*, în „Revue de Roumanie”, tom I, nr. 3, mars 1910, p. 374-378).

⁴² Idem, *Inscripțiile de pe turnurile...*, p. 34.

lucrare de înaltă ținută științifică, Dan Bădărău și Ioan Caproșu corectează data din inscripție ca fiind 1667 și, mai ales, concluzionează asupra datării zidului și a turnurilor în felul următor: „Este mai probabil că turelele (turnurile – n.n.) s-au introdus în timpul lui Duca pentru a ameliora sistemul de apărare al mănăstirii și că s-a lăsat în picioare zidul vechi”⁴³.

Inscripțiile în limba turcă de la cișmelele din poarta bisericii Sfântul Spiridon i-au atras atenția lui Teodor T. Burada, acesta publicând-le în clișee și oferind, desigur, traducerea lor (pentru care a fost ajutat, încă din anul 1899, de arheologul turc Nasir bey). În dreapta porții bisericii, pe cișmeaua respectivă, este consemnat: „Sub domnia lui Ghica beiu, fiul lui Alexandru bine făcător care a stăpânit cu dreptate, a izvorât în Moldova această apă ce curge limpede și curată”⁴⁴. Pe cișmeaua din stânga se află inscripția cu următorul text: „Acelora cărora le este sete, să mulțumesc văzând aceste cișme cu două țevii din care curge apă ca și din doi ochi ai îndrăgostiților, și cari vor pomeni că Grigorie beiu a făcut fericit orașul Iași, aducându-i această apă dulce ca mierea, 1765”⁴⁵.

În legătură cu biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Iași, Burada semnaleză faptul că, cel puțin până la momentul articolului respectiv, în 1919, pisană nu fusese regăsită după restaurare și atrăgea atenția asupra degradării iremediabile a monumentelor istorice de valoare: „Am arătat că trebuie să fim cu cea mai mare băgare de samă când distrugem un monument istoric, căci prin aceasta se șterge o mărturie a timpului și prin reproducerea unui monument în locul celui vechiu distrus, se falsifică istoria artei”⁴⁶.

Desigur, așa cum se poate presupune, autorul se referă la procesul de reconstituire a ctitoriei ștefanienă din Iași, început în 1884, sub conducerea arhitectului francez André Lecomte de Noüy, și care a

⁴³ Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri. Până la 1821*, ediția a II-a, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2007, p. 200; Laurențiu Rădvan, „Introducere în istoria medievală și premodernă a Iașilor”, în vol. *Iași – memoria unei capitale*. Coord.: Gheorghe Iacob, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2008, p. 41.

⁴⁴ Teodor T. Burada, *Două inscripțiuni...*, p. 37; Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 290, nota 252; Sorin Iftimi, „Turnul Bisericii «Sfântul Spiridon», un monument între două lumi”, în vol. *Cercetări cu privire la istoria bisericilor ieșene. Monumente, ctitori, mentalități*, Iași, Editura Doxologia, 2014, p. 119.

⁴⁵ Teodor T. Burada, *Două inscripțiuni...*, p. 37-38; Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 290, nota 252; Sorin Iftimi, *op. cit.*, p. 119.

⁴⁶ Teodor T. Burada, *Peatra cu inscripțiunea...*, p. 2.

provocat numeroase controverse științifice, pornind de la constatarea că nu s-a refăcut monumentul distrus așa cum arăta el inițial⁴⁷.

Teodor T. Burada a făcut crochiuri istorice și în legătură cu alte chestiuni de interes din istoria Moldovei. Astfel, a publicat în „Evenimentul” comentarii despre edificarea și funcționarea ferezeului turcesc la Iași⁴⁸ sau despre construirea primului vas cu tunuri din Moldova fapt care a avut loc la Galați în anul 1843⁴⁹. Existent de pe vremea lui Vasile Lupu (situat pe Ulița Ciubotărească, „în spatele Mitropoliei, înspre Bahlui”), ferezeul a avut o soartă nefavorabilă, fiind dărâmat, iar pe locul lui s-a construit baia comunală a orașului, situație pe care Burada o condamnă în termeni categorici: „Asemenea procedări nu ne sfiim a le califica de barbare și sălbatice. E rușinos să ne mai numim popor civilizată când se văd asemenea fapte. Popoarele care merită acest nume păstrează amintirile istorice, cum se păstrează moaștele sfinte”⁵⁰.

În legătură cu evenimentul de la Galați din 1843, Teodor T. Burada consemnează etapele apariției vasului respectiv: hotărârea membrilor Comitetului Carantinei și ai Comitetului Sanitar, de la

⁴⁷ Nicolae Grigoraș, *Biserica Sf. Nicolae domnesc din Iași*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, nr. 3-4, martie-aprilie 1961, p. 226-229; Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 50; Laurențiu Rădvan, „Introducere în istoria...”, p. 36-37; v. și contribuția mai recentă a lui Sorin Iftimi, „Restaurarea Bisericii «Sfântul Nicolae» Domnesc (1884-1904)”, în vol. *Cercetări cu privire...*, p. 13-28, unde se prezintă șirul demersurilor și evenimentelor care au condus la dărâmarea edificiului religios și reconstruirea lui din temelii, însă nerealizându-se o reconstituire în spirit istoric. Autorul concluzionează următoarele: „Cazul «Sfântul Nicolae Domnesc», evident un eșec, nu este relevant pentru a evalua concepția și competența arhitectului Lecomte du Noüy în materie de restaurare a monumentelor istorice. Lucrările efectuate de acesta la Catedrala Curtea de Argeș și la Biserica «Sf. Trei Ierarhi», ctitoria lui Vasile Lupu, sunt grăitoare în acest sens. Un alt aspect regretabil este acela că, din cauza urgențelor reclamate de starea precară a monumentelor și a altor comandamente ale epocii, diversele metode de restaurare au fost experimentate pe câteva dintre cele mai valoroase edificii ale patrimoniului nostru istoric” (p. 28).

⁴⁸ Teodor T. Burada, *Ferezeul turcesc*, în „Evenimentul”, nr. 122 din 2 iulie 1902, p. 1-2.

⁴⁹ Idem, *Construirea celui dintâi vas cu tunuri în anul 1843 în Galați, numit „Emma”*, în „Evenimentul”, nr. 117, 17 iulie 1919, p. 2.

⁵⁰ Idem, *Ferezeul...*, p. 2; tot în acest articol este publicată inscripția în limba română pusă în anul 1747, după reparațiile făcute de către Ioan Mavrocordat: „Acestu ferezeu s-au tocmitu și s-au înnoitu în zilele Mării Sale lui Ion Ion Neculau Voevod cu toată cheltuiala răposatului Ezekul Egumenul de Treisfetitele și cu osteneala ferezeișului și aznajiulu Dimi. Let 1747 iuniu” (p. 2); v. și Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *op. cit.*, p. 293-294; Laurențiu Rădvan, „Introducere în istoria...”, p. 44.

începutul domniei lui Mihail Sturdza, pentru construcția unui vas cu 5 tunuri de bronz, 2 catarge, 16 vâsle și cu pânze; solicitarea Hătmăniei, adresată căpitanului Scheleti, comandantul Miliției din Galați, de a se ocupa de construcția navei; inaugurarea vasului la 13 mai 1843; vizitarea navei de către domnitorul Mihail Sturdza, pe 22 august 1843.

Autorul conchide că prin construirea acestui vas s-au pus bazele marinei militare din Moldova, dar menționăm că vasul a fost vândut la licitație în anul 1847, dar fără tunuri. Pe Burada îl preocupa, la 1919, faptul că nu putea să afle ce s-a întâmplat cu tunurile de pe vasul Emma; credea că „o datorie sfântă [...] impune să le căutăm și, aflându-le, să le punem în Muzeul de antichități din Iași, căci cu acele 5 tunuri s-a început în Moldova marina miliției moldovenești”⁵¹.

Un segment al activității istoriografice a lui Teodor T. Burada este ilustrat de acțiunea de editare a unor documente care privesc istoria Moldovei. Am identificat patru asemenea contribuții: *Documente inedite privitoare la istoria română*⁵²; *Document din 1668*⁵³; *Un document din timpul ocupațiunei a unei părți din Moldova de către Austriaci (1788-1792)*⁵⁴ și *Documente*⁵⁵.

În prima contribuție, autorul a editat patru documente: primul dintre ele referitor la o danie a lui Ștefan cel Mare – seliștea Bealea pe râul Putna este cumpărată de către panul Ili comis de la Ivul, fiul Voicăi (26 noiembrie 1498); al doilea document este reprezentat de un hrisov domnesc de întărire dat de către Vasile Lupu, între alții, lui Toma, mare vornic de Țara de Sus, pentru cumpărarea unei părți din satul Porcești (15 mai 1648); al treilea document este tot un hrisov de întărire al voievodului moldovean Vasile Lupu, dat pentru cumpărarea unor bucăți de pământ din jumătatea satelor Fauri și Bahneni lui Constantin Bantaș (1 ianuarie 1651); cel de-al patrulea document reprezintă o poruncă domnească privitoare la livada unui anume Cocriș, emisă de cancelaria lui Grigore Ghica la 20 februarie 1740⁵⁶.

Referitor la documentul din 28 august 1668, Teodor T. Burada menționează că acesta se afla la Arhivele Statului din București, în

⁵¹ Teodor T. Burada, *Construirea celui dintâi vas...*, p. 2.

⁵² Publicat în RIAF, tom V, 1885, p. 392-398.

⁵³ Publicat în „Arhiva”, nr. 3-4, mart.-apr. 1895, p. 220-222.

⁵⁴ Publicat în „Arhiva”, nr. 8, august 1904, p. 381-383.

⁵⁵ Publicat în „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal din Iași”, tom II, 1923, p. 70-73.

⁵⁶ Teodor T. Burada, *Documente inedite...* (v. supra nota 52), p. 392-398.

pachetul cu nr. 2 din fondul Mănăstirii Bârnova. Conținutul documentului se referă la un litigiu asupra locului numit Vadul lui Mistodie și a Ciutei, litigiu existent între Ionașcu, feciorul lui Neculai, cu Irimia și cu Agache. Interesant este faptul că judecata era delegată de Doamna lui Dabija Vodă (evenimentele au avut loc în anul 1663 sau 1664 – n.n.) lui Toader Bucă, dregător de Popeni, care trebuia „să strângă oameni buni de prinprejur și să-i judec[e] precum să va afla mai cu dreptul”⁵⁷.

Documentul privitor la ocupația militară exercitată de habsburgi asupra unei părți a Moldovei (ținuturile Herța, Dorohoi, Suceava, Neamț, Roman) în perioada războiului dintre Imperiul Otoman, pe de o parte, și Rusia și Austria, pe de altă parte (1787-1792) se afla în posesia lui Teodor T. Burada, care l-a publicat; acesta cuprinde o poruncă a Kesaro-Krăieștii administrației a Romanului către vistiernicul Constantin Botezat, dregătorul respectiv fiind anunțat că stolnicul Ștefan Ruset a fost desemnat să reglementeze unele chestiuni privind hotărnicirea moșiei Deleni (19 iunie 1791)⁵⁸.

Chiar în anul în care Burada a încetat din viață (1923) au fost tipărite în revista ieșeană „Ioan Neculce” două documente de la începutul secolului al XIX-lea: primul este reprezentat de o hotarnică a locului de casă a lui Angheluță Olariul, procedură săvârșită de Dumitru Iacodin, vornic de poartă (casa se afla în mahalaua Muntenimii din mijloc, în orașul Iași, document datat 9 ianuarie 1804). Al doilea document este tot o hotarnică a unui loc de casă, proprietar fiind Ioan Keșcul, această locuință fiind situată „de la deal de Târgul Boilor, lângă drumul Botoșanilor”; hotărnicirea a fost efectuată de Vasile Bucur, vornic de poartă, documentul purtând data de 20 noiembrie 1810⁵⁹.

Remarcăm faptul că la editarea tuturor acestor documente Teodor T. Burada a procedat într-o manieră științifică, făcând o descriere a documentului, publicând originalul și apoi traducerea în limba română. Aceste procedee sau tehnici de publicare a unor documente inedite, la vremea aceea, de către Burada, nu fac decât să-i sporească meritele științifice și să accentueze regretul că savantul nu și-a găsit mai mult timp și energie pentru a publica izvoare (documentare, epigrafice, etnografice etc.) de care istoriografia română avea mare nevoie.

⁵⁷ Idem, *Document din 1668* (v. supra nota 53), p. 220-222.

⁵⁸ Idem, *Un document...* (v. supra nota 54), p. 382.

⁵⁹ Idem, *Documente* (v. supra nota 55), p. 70-73.

*

Opera istoriografică a lui Teodor T. Burada este redusă ca dimensiuni în comparație cu opera sa muzicologică, folclorică sau etnografică. Pe lângă interesul constant pe care l-a manifestat față de comunitățile românești risipite în diverse regiuni ale Europei sau Asiei, Burada a fost un cărturar harnic și implicat în viața comunității în care trăia (orașul și județul Iași).

Contribuțiile de natură istorică ale lui Teodor T. Burada au adus informații noi (inclusiv prin tipărirea unor documente inedite) în circuitul istoriografic al vremii, popularizându-le în aceeași măsură, prin publicațiile de anvergură din epocă, au clarificat anumite chestiuni controversate, au adus un punct de vedere argumentat, documentat, asupra evenimentelor sau personalităților aflate sub lupa cercetării.

Fiind un segment important și valoros al activității sale științifice, credem că un viitor volum al *Operele* lui Teodor T. Burada va trebui să includă și contribuțiile sale de natură istorică, asupra cărora ne-am oprit, pe scurt, și noi.